

Date: 17th June-2025

O'RTA ASR YEVROPASIDA RITSARLIK MADANIYATI

Xudoberganov Abdullajon Valiyevich

Farg'ona viloyati Marg'ilon shahar 2-son politexnikumi
tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'rta asr Yevropasida ritsarlik madaniyati va uning shakllanish jarayoni keng yoritilgan. Ritsarlik institutining vujudga kelishi, uning axloqiy tamoyillari, harbiy va ma'naviy vazifalari, tarbiyaviy tizimi, ayollar bilan munosabatlardagi madaniy yondashuv, turnirlar va heraldik ramzlar orqali ifodalangan ijtimoiy maqomi tahlil qilingan. Shuningdek, Salib yurishlari doirasida ritsarlikning diniy jihatlari, maxsus ritsar ordenlarining paydo bo'lishi, ritsarlikning adabiyot va san'atdagi aks sadosi hamda zamonaviy madaniyatdagi merosi ochib berilgan. Maqolada ritsarlik qadriyatlari faqat tarixiy emas, balki axloqiy-tarbiyaviy meros sifatida ham o'rganiladi.

Kalit so'zlar: ritsarlik, O'rta asr Yevropasi, ritsar axloqi, Salib yurishlari, ritsar tarbiyasi, heraldika, turnirlar, saroy madaniyati, ritsar adabiyoti, ritsar ordenlari, ritsarlik merosi.

Insoniyat tarixida o'ziga xos jihatlari bilan ajralib turadigan ko'plab davrlar mavjud bo'lsa-da, O'rta asr Yevropasi o'zining siyosiy tuzilmalari, ijtimoiy tizimi, diniy dunyoqarashi va madaniy merosi bilan alohida e'tiborga loyiqdir. Taxminan V–XV asrlarni qamrab olgan bu davrda Yevropa jamiyati feodalizm asosida shakllangan bo'lib, aholining asosiy qatlamlari iyerarxik tartibda, ya'ni qirol, zodagonlar, ritsarlar, ruhoniylar va dehqonlardan iborat qatlamlarga ajralgan edi. Aynan shu tarixiy sharoitda ritsarlik institutining paydo bo'lishi va u bilan bog'liq bo'lgan madaniyat shakllanishi kuzatiladi.

Ritsarlik – bu faqat harbiy xizmatni anglatadigan tushuncha emas, balki o'z davrining axloqiy, diniy va madaniy qadriyatlarini mujassamlashtirgan murakkab ijtimoiy-madaniy institutdir. Ritsar obrazida kuch, sadoqat, g'urur, vatanparvarlik, ayollarga hurmat, adolat va bag'rikenglik kabi fazilatlar jamlangan bo'lib, u yosh avlod uchun ideal namunaga aylangan. Ritsarlar nafaqat urush maydonida, balki saroylar, adabiyot, she'riyat va musiqada ham faol ishtirok etgan. Aynan ritsarlik madaniyati o'rta asr Yevropasining estetik ko'rinishini belgilagan, jamiyatda axloqiy tartib va ideallar tizimini shakllantirgan muhim omillardan biri bo'lgan.

Ritsarlik tushunchasi ilk bor IX–X asrlarda Franklar imperiyasida shakllanib, asta-sekin Yevropaning boshqa hududlariga ham yoyildi. U dastlab professional harbiy xizmatni ifodalagan bo'lsa-da, keyinchalik bu institut diniy, axloqiy va siyosiy unsurlar bilan boyib bordi. Ayniqsa, Salib yurishlari davrida ritsarlik kuchli diniy-ma'naviy tus oldi va katolik cherkovi bilan uzviy bog'lanib ketdi.

Ritsarlik institutining paydo bo'lishi va tarixiy asoslari. Ritsarlik Yevropada IX asr oxirlari va X asr boshlarida Franklar imperiyasi hududida vujudga keldi. Bu davrda Yevropa hududlari ko'plab bosqinlar va feodallararo nizolar domida edi. Qirollar va yirik feodallar o'z hududlarini himoya qilish uchun sadoqatli, harbiy jihatdan tayyorlangan otliq

Date: 17th June-2025

jangchilarga muhtoj edilar. Shu tariqa ritsarlik – ya’ni qirol yoki senyorga sadoqatli qurolli xizmat ko’rsatadigan jangchilar sinfi shakllandi. Ular avval otliq askarlar sifatida xizmat qilar, keyinchalik esa jamiyatda o’ziga xos ijtimoiy tabaqaga aylanishdi.

Ritsarlik institutining rasmiylashuvi va ijtimoiy maqomga aylanishi bilan birga, u ma’lum bir axloqiy va madaniy mezonlarga bo’ysundirildi. X asr oxiri va XI asr boshlarida cherkov va qirollik hokimiyati ritsarlik institutini qo’llab-quvvatlab, uni ma’naviy jihatdan boyitdi. Salib yurishlari davrida ritsarlar ko’pincha diniy ramz sifatida talqin qilina boshlandi va ular xristianlikni himoya qiluvchi kuch sifatida ko’rila boshlandi.

Ritsarlik axloqi va qadriyatlari. Ritsarlik nafaqat jangovar faoliyat, balki axloqiy va diniy me’yorlarga asoslangan hayot tarzini ifodalaydi. Ritsar bo’lish – bu shon-sharaf, sadoqat, g’urur, mardlik va odob-axloq qoidalariga rioya qilish demak edi. Ritsar axloqining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat edi:

Sadoqat – Ritsar o’z senyoriga va qiroliga butunlay sadoqatli bo’lishi kerak edi. Bu sadoqat harbiy xizmat, moliyaviy yordam yoki himoya ko’rinishida bo’lgan.

Diniy poklik va ishonch – Ritsarlar xristian e’tiqodiga sodiq bo’lishi, cherkov qonunlariga amal qilishi, Salib yurishlarida qatnashishi kutilgan.

Zaiflarni himoya qilish – Ritsarlar kambag’allar, beva ayollar va bolalarni himoya qilishga qasamyod qilgan.

Ayollarga hurmat – Ayollarni ideal go’zallik va poklik timsoli sifatida ko’rgan ritsarlar ularga samimiy ehtirom ko’rsatishgan, bu "saroy muhabbati" konsepsiyasi asosida adabiyot va she’riyatda aks etgan.

Ritsarlik tarbiyasi va ritsar bo’lish marosimi. Ritsarlikka yo’l bolalikdan boshlanardi. Zodagon oilalarning o’g’illari 7–8 yoshidan boshqa zodagon oilalarga xizmatga yuborilar, bu jarayon “saroy xizmatkori” (page) bo’lish deb atalgan. 14 yoshga yetgach, u “squire” – ya’ni yigit maqomiga o’tar, u ritsar ustozining qurol-aslahasini tashish, otini parvarishlash va jang maydonida xizmat qilishni o’rganardi. Nihoyat, 21 yoshga yetgach, u maxsus diniy va tantanali marosimda “ritsar unvoni”ga ega bo’lardi. Bu marosim odatda cherkovda bo’lib o’tar, marosim vaqtida ritsarga qilich topshirilib, axloqiy qasamyod qildirilar edi.

Ritsarlik va saroy adabiyoti. Ritsarlik madaniyati Yevropa adabiy merosida alohida o’rin egallaydi. XII–XIII asrlarda ijro etilgan lirik qo’shiqlar va dostonlar ritsarlikni ulug’lashga bag’ishlangan. “Saroy muhabbati” deb atalgan adabiy yo’nalishda ritsar ayolga, ayniqsa malikaga muhabbat bilan xizmat qilishini kuylagan. Ko’p hollarda bu muhabbat platonik xarakterga ega bo’lib, ideal ayol timsoli oldida sodiqlik va poklikni ifodalagan. Mashhur ritsarlik dostonlariga “Qirol Artur va yumaloq stol ritsarlari”, “Tristan va Izolda”, “Roland qo’shig’i” va boshqa epik asarlar kiradi. Ushbu adabiyotlarda ritsar obrazlari jasorat, fidoyilik, sadoqat va go’zallik timsoli sifatida tasvirlangan.

Ritsarlik va Salib yurishlari. Ritsarlik tarixi Salib yurishlarisiz to’liq bo’lolmaydi. 1096–1270 yillar oralig’ida Yevropalik ritsarlar musulmonlar tomonidan nazorat qilinayotgan Quddusni ozod qilish maqsadida yettita katta Salib yurishlarida qatnashgan. Bu yurishlar ritsarlik institutiga diniy ruh bag’ishladi, ularni muqaddas urush jangchilari

Date: 17th June-2025

sifatida ko'rsatdi. Ayniqsa, "Tamplierlar" va "Xospitallerlar" kabi ritsar ordenlarining vujudga kelishi bu davr ritsarlik tarixida muhim bosqich hisoblanadi.

Ritsarlik institutining inqirozi. XIV asrdan boshlab Yevropada ritsarlikning ijtimoiy va harbiy ahamiyati pasaya boshladi. Bu holat quyidagi omillar bilan bog'liq edi:

➤ **Barutli qurollar va o'qotar qurollarning ixtiro qilinishi** – bu hol ritsarning asosiy quroli – qilich va zirhli kiyimlarini eskicha qoldirdi.

➤ **Muntazam armiyalarning paydo bo'lishi** – qirollar endi o'z shaxsiy ritsarlaridan ko'ra, doimiy armiyalarga tayanishni afzal ko'ra boshladi.

➤ **Feodal tizimning zaiflashuvi** – markazlashgan davlatlar kuchayib, zodagonlarning siyosiy roli kamaydi.

Shunga qaramay, ritsarlik qadriyatlari o'z estetik va axloqiy kuchini yo'qotmadi. Ular yangi adabiy janrlarda, romantik romanlarda va zamonaviy madaniyatda ideal obraz sifatida yashab qoldi.

Ritsarlik ramzlari va heraldika (gerblar tizimi). Ritsarlik madaniyatida heraldika, ya'ni gerblar tizimi muhim o'rin tutgan. Har bir ritsarning o'ziga xos bayrog'i, qalqonidagi belgilari (gerbi) va shiorlari bo'lgan. Gerblar avloddan avlodga o'tib, zodagonlik ramzi sifatida qabul qilingan. Har bir rang, hayvon yoki geometrik shakl ma'lum bir fazilatni ifodalagan: masalan, sher jasoratni, burgut sergaklikni, qizil rang jasorat va fidoyilikni bildirgan. Heraldika ritsarning shaxsiylikni, qaysi sulolaga mansubligini, va uning urf-odatlarini belgilab bergan.

Ritsarlar va turnirlar: jismoniy va madaniy bellashuvlar. Ritsarlarning urushdan tashqari eng muhim faoliyatlaridan biri bu — **turnirlar** edi. Turnirlar ritsarlarning harbiy mahoratini ko'rsatish, qahramonlikni namoyon etish, shon-shuhrat orttirish va hatto ayollar e'tiborini qozonish uchun o'tkazilgan. Turnirlar odatda qirollik saroylari yoki zodagonlar tomonidan uyushtirilar, unda nayza urushi (jousting), qilichbozlik, chavandozlik ko'rgazmalari bo'lardi. Bunday tadbirlar nafaqat jismoniy mashq, balki ritsarlik axloqining sahnaviy ko'rinishi edi. Ular orasida g'olib bo'lgan ritsar odatda mukofot, shon-sharaf va ba'zan juftlik unvonini qo'lga kiritgan.

Ritsarlik va ayollar roli. O'rta asr Yevropasida ayollar ritsarlik madaniyatining muhim ijtimoiy omili edi. Garchi ular to'g'ridan-to'g'ri harbiy faoliyatda ishtirok etmagan bo'lsa-da, ayollar — ayniqsa, zodagon ayollar — ritsarlik ideallarining markazida turgan. Ritsarlar ko'pincha o'z xizmatlarini biror ayol sharafiga bag'ishlaganlar, ularning duosi va roziligi ritsar uchun ma'naviy kuch manbai hisoblangan. Ayollar, ayniqsa malikalar yoki knyaginyalar, turnir g'oliblariga sovrin topshirgan, ritsar she'riyatining ilhombaxshlariga aylangan.

Ritsarlik va diniy ordenlar. Ba'zi ritsarlar faqat dunyoviy xizmatda emas, balki diniy ritsar ordenlari tarkibida ham faoliyat yuritgan. Bunday ordenlarga quyidagilar kiradi:

- ✓ **Tamplierlar ordeni** (Knights Templar)
- ✓ **Xospitallerlar ordeni** (Knights Hospitaller)
- ✓ **Tevton ritsarlari** (Teutonic Knights)

Date: 17th June-2025

Bu ordenlar Quddus va Sharqdagi muqaddas joylarni himoya qilish, ziyoratchilarni qo'llab-quvvatlash, jangovar xizmatni diniy maqsadlar bilan uyg'unlashtirish uchun tuzilgan. Ular muayyan qasamyod, ma'naviy poklik, kambag'allik va itoatkorlik bilan harakat qilgan.

Ritsarlik madaniyatining zamonaviy merosi. Bugungi kunda ritsarlik an'analari asosan ramsiy shaklda davom etmoqda. Ko'plab Yevropa davlatlarida "sharaf ordenlari" (masalan, Britaniyada "Knight Bachelor") mavjud bo'lib, u san'at, ilm-fan, siyosat yoki ijtimoiy xizmatdagi yutuqlar uchun beriladi. Bu unvonlar tarixiy ritsarlikning zamonaviy ko'rinishidir.

Bundan tashqari, ritsarlik romantikasi bugungi kunda o'quv adabiyotlarida, filmlarda, teatr sahnalarida va hatto kompyuter o'yinlarida ham ko'p uchraydi. "Qirol Artur", "Qal'a", "Zorro", "Lord of the Rings" va shunga o'xshash asarlar orqali ritsarlik idealari butun dunyo madaniyatida yashab qolmoqda.

O'rta asr Yevropasidagi ritsarlik madaniyati – bu nafaqat harbiy san'at, balki butun bir davrning axloqiy, diniy va estetik dunyoqarashini o'zida mujassamlashtirgan noyob ijtimoiy-madaniy hodisadir. Ritsarlar nafaqat jang maydonlarida, balki saroylarda, adabiyotda, din va san'atda ham o'z izlarini qoldirgan. Ular yuksak axloqiy fazilatlar, sadoqat, mardlik, poklik va ayollarga nisbatan ehtirom kabi qadriyatlar targ'ibotchisi bo'lishgan.

Ritsarlik institutining paydo bo'lishi va uning taraqqiyot yo'li Yevropaning o'rta asrlardagi siyosiy, diniy va ijtimoiy tuzilmalari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, Salib yurishlari, cherkovning kuchayishi, va feodal tuzumning murakkab tizimi ritsarlikning shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Garchi XIV–XV asrlarga kelib ritsarlik institutining harbiy va siyosiy roli zaiflashgan bo'lsa-da, uning axloqiy va madaniy merosi keyingi asrlarda ham dolzarbligini yo'qotmagan.

Bugungi kunda ritsarlik qadriyatlari adabiyot, teatr, kino va xalq xotirasida ideal obraz sifatida saqlanib qolgan. U insoniyat tarixida fazilat, jasorat va odob timsoli sifatida unutilmas o'rin egallaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sayfiyev N. *Yevropa o'rta asrlar tarixi*, O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi nashriyoti, Toshkent, 2019.
2. Abdurahmonova D. *Jahon sivilizatsiyalari tarixi*, "Yangi asr avlodi" nashriyoti, Toshkent, 2020.
3. Richard Barber. *The Knight and Chivalry*, Boydell Press, Woodbridge, 2005.
4. Maurice Keen. *Chivalry*, Yale University Press, New Haven & London, 1984.
5. Georges Duby. *The Three Orders: Feudal Society Imagined*, University of Chicago Press, 1980.
6. David Crouch. *The Birth of Nobility: Constructing Aristocracy in England and France, 900–1300*, Routledge, London, 2005.
7. Johan Huizinga. *The Waning of the Middle Ages*, Penguin Classics, London, 1999.

Date: 17th June-2025

8. Norman Cantor. *The Civilization of the Middle Ages*, Harper Perennial, New York, 1993.
9. R.A. Gurevich. *O srednevekovoy kulture* (O'rta asr madaniyati haqida), Nauka nashriyoti, Moskva, 1990.
10. Britannica Encyclopedia Online – *Chivalry and Medieval Knighthood* bo'limi.

